ו. קלנר

הכרת פנים

עיון ומסה

ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ־ישראל
הוצאת הקיבוץ המאוחד • תשכ"ח

שיחה שלא תמה

פגישות של אמת בין בני־אדם לא באקראי באו להם; הן בידי שמיים. חשים אנו בבטחה, כי כוח נעלם מפגיש מדי פעם את המזדמנים יחד מבלי אשר נועדו. צפויות מראש הן פגישות אלה, בחינת ויפגע במקום. ולא ראשיתן בלבד מעידה על גורליותן, כי־אם גם אחריתן ותכליתן. הרי משתלבות ומת־רקמות הן במסכת חיינו והיו לנו לגורל, כאילו מבפנים. האנושי והחד־פעמי שבאדם, הבלתי־חוזר הבא בהן לידי גילוי, פועל את פעולתו על חיינו ועל עצמותנו. יש ופעולה זו לא תגיע לכלל הכרתנו בשעת הפגישה. אלא רק במרוצת העתים וקמעה קמעה.

אולם כל פגישה תלויה גם בנו וניתנת בידינו, ובכוחנו לגוונה ולכוונה, וכל אחד מהנפגשים אחראי לה. לא כל פגישה מצליחה בידינו. יש ומגע עראי, שלא תלינו בו תקוות, יוצר יחס בר־קיימא וקושר קשר־גומלין הדוק לכל ימי חיינו, ואף המוות אין בכוחו להתיר ולנתק את הקשר שנקשר; ואילו פגישה, שציפינו לה בכליון־עיניים, תוך כוננות פנימית ודריכות, מנחילה לנו אכזבה מרה.

הפילוסוף אוטו ויינינגר מונה בין סימני־ההיכר של אדם בעל שיעור־קומה, שהוא עשוי להבין לרוחם של אנשים הרבה: גאוניותו של אדם נמדדת על־פי מספר הבריות שהוא כולל בקרבו. אין ספק, כי הצלחתה של פגישה תלויה במידה רבה בהבנת איש לנפש רעהו. אך אין לך אדם בעולם המבין לעצמותו של האדם, שעמו הוא מזדמן, בשלמותה. מבקש הוא רק את אותם הקווים בדמותו ההולמים אותו עצמו. תוך הפיכת מימרה מפורסמת של גיתה, נוכל לומר: לעולם לא תבין לרוחו של אדם, אלא במידה שאתה דומה לו. יש תחום וגבול לכל תפיסה; על־כן מוגבלת אף יכולתנו לקיים יחס אל הזולת ולכוונו — ולא בך לבדך תלוי הדבר, אלא גם באיש־שיחך. כך נוצרות מדי

פעם צורות אין ספור של פגישות. ולא הפגישות בלבד שונות הן תכלית השוני; תשתנה אף הדמות הספרותית שהן לובשות, לפי טיב הסופר, לפי כוונתו ויכולת הבעתו.

יש והרקע והעלילה מטביעים חותם על תיאור הפגישה, כמו בסיפורי המעשיות שבספרויות של כל העמים; במקרים אחרים יבואו חיי הפנים על הכתוב, כמו שהם מתגלים ומתגלמים בפגישה. כאן הסגנון אישי יותר, כיאה לאותה פגישה, שהיא מעיקרה חוויה אישית.

ברשימה זו ברצוננו לעמוד על שלושה ספרי פגישות. בראשונה נייחד את הדיבור על ספרו הקטן ורב־המשקל של מרטין בובר אשר שמו "פגישות".* לספר אופי אוטוביוגראפי מובהק. הוגה־הדעות הדגול מוסר לנו פרטים מתוך חייו, כאשר נחרתו בזכרונו: הוא מספר על ילדותו, על ימי עלומיו ולימודיו, על דרכו אל הציונות, על פגישותיו עם הרצל, ועוד. כן יש ברשימות קצרות אלה, המכילות כל אחת עמודים מועטים בלבד, ציוני־דרך להתפתחותו הפנימית, דרך שהובילה אותו לבסוף לתורתו, תורת החיים הדיאלוגיים, חיי הדו־שיח, הנרמזת כבר בכל אחת מפגישות אלה. רשימותיו אינן כה קצרות, משום שאין ביד הרושם לספר יותר; אלא דוחק הוא במתכוון כל דבר עובדתי גרידא לצדדין. חשוב בעיניו אך ורק הרגע, אותו רגע מַחפִּים, המכריע את הכף. פגישות אלה יש בהן מוסר־השכל המורה דרך והמקנה כיוון לחייו של מי שזכה להן ואף לחיינו אנו, הקוראים עליהן. פלא הדבר: לא בכל מקרה קנה הסופר את החכמה שהרגע המוחשי בא ללמד אותו, אף עם היוולדה של אותה חכמה; ויש שהיא טמונה בו בלא־יודעים ועתידה להתגלות לפניו אך לאחר שנים.

נביא כאן לפני הקורא כמה מן העיקרים שאנו למדים מפגישות אלה או, ביתר דיוק, שהן לקח הפגישות אשר נתן לנו המחבר. דרך משל: בובר מעמיד אותנו על אותו חוק של אמת שאינו תובע את הציות שלנו, כי־אם אותנו עצמנו. או: במקום ששניים שרויים יחד באמת, הריהם כך בשם אלוהים. דבר אחר: כל יצירה רוחנית מוצאה מן הפגישה בין בני־אדם; בלשונו של בובר: "פרי הרוח שנעשה חומר פועל במשך הדורות נצמח לו לרוח מתוך פגישות

* מרדכי מרטין בובר, פגישות (זכרונות), הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים תשכ"ה.

נטולות־המעצורים של נושאו האישי אם האחרות." ובפרק האחרון של הספר, אשר שמו "ספרים ואנשים", אומר בובר: "בתוך תוכו אוהב לבי את התבל יותר מאשר את הרוח". והוא מסיים: "בגיחי מרחם אמי לא ידעתי ספרים, ויש את נפשי למות בלי ספרים, עם שיד של אדם תהא בידי. אמנם עתה יש ואני מגיף את דלת חדרי ומתמכר לספר, אבל — רק משום שיכולני לחזור ולפתחה ואדם יהא מציץ לעומתי".

שונה לגמרי מספר זה הוא ספרו של השוויצארי קארל י. בורקהארדט. אף הוא שמו "פגישות"* בעוד אשר אצל בובר הנושא העיקרי הוא הקיים בין בני־האדם בעת שיחתם, הקם ביניהם מתוך פגישתם, הלקח שהם לומדים מתוכה — הרי בספרו של בורקהארדט, המחונן כוח אֶפִּי וכושר תיאור פלאסטי היוצא מגדר המצוי, עומד במרכז האדם עצמו, עמו הוא מזדמן; ואילו הוא, המחבר, מצניע עצמו ברוב המקרים, כאילו הוא נחבא אל הכלים. את רשימותיו של בובר מציין ומאַפיין קיצורן הנמרץ, ואילו כאן לפנינו שפע נתונים חיצוניים, ומתוכם עולה וצומחת דמות האדם הדבוקה והאחוזה בהם, ואין להפריד בין הדבקים. העיקר כאן הקיים ועומד שבאדם ובסביבתו. הסופר מציג לפנינו את האיתן והמתמיד שבעולם האירופי הישן, אותו עולם שהוא בית־מגוריו ומכורתו ובית־היוצר לתרבות נצחית בלתי־שוקעת. בעיני הדיפ־לומאט וההיסטוריון השוויצארי חשוב הרקע לא פחות מאשר האדם, אשר זכה לפגשו בדרך־חייו רבי החליפות. האדם וכל הסובב אותו היו אצלו לחטיבה אחת, ובשר ורוח מתמזגים מזיגה הארמונית. אהבה רבה נודעת כאן לנוף ולטבע, ויפעתם החיצונית של הדברים אינה נופלת ממשמעותם הפנימית. אדם בעל תרבות רמה המאמין על אף הכל בשליחותו של העולם הישן, אשר טרם ירד לטמיונה של ההיסטוריה, מתאר לפנינו את פגישותיו עם אנשי אירופה, בני אומות שונות, ידועים ובלתי־ידועים, מהם התרשם עמוקות, בתוכם הוגו פון הופמאנסטאל, פּוֹל קלוֹדֶל, אוֹרטֶגה אי גאסֶט, לאטר דה טאסיניי, ואחרים. סופר זה, שיש בו אף תכונות של משורר, שרוי תדיר בשלוַת השקט; ממלכות מטות סביבו, והוא הולך לבטח דרכו ולא יירא. אין

* Carl J. Burckhardt, Begegnungen. Manesse Verlag.

הוא חד־סיטרי וכל קנאות ממנו והלאה. אך אנו חשים ברורות, לאיזה צד הוא נוטה. יצירתו אֶפית מעיקרה; היא מתובלת בהומור, ולא נעדרים בה אף סיפורי־מעשיות מלבבים. בתיאוריו המוחשיים בולטת חכמתו עמוקת השר־שים. כדי להדגים חכמה זו, נביא כאן שתי מובאות מתוך הספר. הרעיונות הכלליים הבאים בהן לביטוי לא על בלימה הם תלויים. באים הם להדגים ולהמחיש את האנשים שהסופר מעמיד לנגדנו: "אחד מסודות חכמת החיים הוא: על האדם להשכיל להתנהג כך, שיסלחו לו הבריות את מעלותיו הטובות, את הכשרונות שהוא חונן ואת השעה המשחקת לו. חכמת החיים לא מן השכל מוצאה, כי־אם מן הלב החש בחוש דק את האחריות לגבי הזולת המוטלת עלינו, על כל התנודות הזעירות מן הזעירות החלות במשקלה..." (לזכרו של וֶרנֶר ריינהארט). הפיסקה השניה לקוחה מרשימה, בה עומד הסופר על טיבו של אורטגה אי גאסט, וכך לשונה: "שעה שמחייב היה, לא עשה כן אלא משום שחש בכוח החיוני הקיים אף בטעות שאנו טועים. ושעה שהיה שולל, לא עשה כן אלא משום שלא הכיר בערכי תבונה שלא היתה עמהם אמת חיונית. הוא ניסה שוב ושוב להעמיד את התבונה לרשות החיים, אך מעולם לא ניסה להעמיד את החיים לרשות ההגות המופשטת. לדעתו מן הצורך הוא, כי בכל ישלוט עקרון החיוניות... מכאן נובעת אהבתו להקשרים אורגאניים, להדבר בכללותו ושאיפתו לסינתיזות".

ושוב שונה לחלוטין הספר השלישי, שבו ברצוננו לעסוק, הוא ספרו של זרבבל גלעד.* בעוד שספרו של בורקהארדט יצא מבראשית, מתרבות אירופה עתירת הקניינים, הרי ברשימות אלה עומדת במרכז התכלית, המטרה, והיא חידוש חיי עמנו בארץ־מולדתו. גיבורי הספר הם נושאי דגל התחיה, ציונים מגשימים, בוני הקיבוץ הראשונים. בתחילה מעמיד לפנינו המשורר, שעשה לפני מלחמת־העולם זמן־מה בפולין, כשליח תנועתו, את פעיליה של תנועה זו שם, רובם צעירים. מבין המבוגרים, שאת דמותם הוא מעלה, נזכיר את המשורר יצחק קצנלסון ואת המחנך יאנוש קורצ'אק. אחריהם באים אנשי תנועת־העבודה בארץ־ישראל, סופרים ואנשי ציבור, כגון ברל כצנלסון, משה

* זרבבל גלעד, שיחה שלא תמה, עם רעים ומורים, הוצ' הקיבוץ המאוחד, תשכ"ה.

ברסלבסקי, המשורר יעקב פיכמן ומפקד הפלמ"ח יצחק שדה, ולבסוף חבריו של המשורר מהקיבוץ, אנשי העבודה וההגנה. בחלקו הראשון של הספר אנו מוצאים שיחות בלבד, כמעט חד־שיחים, כאשר נחרתו בזכרון המשורר; בחלק השני, שבו הוא מדובב חברים אתם עשה יחד שנות חיים, מתרחבת היריעה ונעשית ביוגראפיה — כמו אצל משה שטורמן ונמרוד לויטה. ציונים ביוגראפיים בסוף הספר באים להשלים את שמספרים האנשים על עצמם ועל חייהם. אכן, מזעזע הדבר, מה רב בתוכם מספרם של אלה, שנקטפו בעודם באבם והלכו לעולמם בשחר ימי חייהם, אם בפולין, במלחמתם על כבוד עמם וחירותו, ואם בארץ, במאבק על קוממיות ישראל. אף חייהם של המעטים שזכו להאריך ימים, אפופי טראגיות הם. כולם נושאי אידיאה, אשר ככל אידיאה של אמת עיקר פעולתה והשפעתה לעתיד־לבוא, למען תיקון עולם. לפנינו טיפוס של אדם החי בתוך חברתו ולמענה, ובלעדיה לא ישוער ולא יתואר. בכל אחת מהרשימות אנו חשים כי המשורר עצמו מזדהה עם חבריו אלה הזדהות גמורה — אף הוא איש הקיבוץ ונושא תנועתו.

בפרקים האחרונים שבספר מתוארים בלשון פיוטית נופים בארץ־ישראל הבלתי־מחולקת — ארץ אפרים — אשר מחנך ומדריך בחסד, משה כרמי, ידע לקרב ללב חניכיו הצעירים בטיולים ובסיורים שהיה עורך עמהם. כאן מוצאים אנו אף פגישות עם ערבים הרחוקים מחיי התרבות החדישים, השומרים בכפריהם הנידחים על המנהגים וההרגלים, שהורישו להם אבותיהם ואבות־אבותיהם. כאן, בנופים התנ"כיים האלה, עולים לפנינו גם אבות אומתנו ושאר דמויות מימי־קדם. עבר והווה, היסטוריה וחיים, ספר־הספרים, תושבי הארץ הערביים ומתיישביה היהודיים שעלו זה עתה, השרויים אלה בצד אלה — כל זה מתמזג כאן לחטיבה אחת מושלמת ובלתי־נפרדת.

בעוד שרשימותיו הקצרות של בובר הגותיות הן מעיקרן, שכן מטרתן היא הקניית השקפת־עולם ופילוסופיית־חיים כוללת; בעוד שפגישותיו של בורקהארדט הן בעלות אופי אֶפי, בתארן לפנינו בני אירופה על הרקע ההיסטורי והתרבותי שלהם — הרי כאן, בשיחות אלה, שירה בפרוזה לפנינו, יצירה בעלת נימה לירית.

פגישות מעין אלה מַקנות לנו נסיונות־חיים בלתי־אמצעיים וחוויות מיש־

רין; לפנינו חלק מן החומר הגלמי שבחיים. על־אף צביונן האמנותי קיים ניגוד ביניהן לבין יצירות של אמנות טהורה — הרי אמנות דרכה לשים רווח בינה לבין ממשות החיים, שאם לא כן לא תהיה אמנות; וכינן שהפגישות יש לראותן כפרט מהאוטוביוגראפיה של הסופר המעלה אותן בזכרונו, נסוך עליהן, כעל כל אוטוביוגראפיה, חן בראשית, נועם חוויות שמכלי ראשון, אשר לא תמצא כדוגמתם ביצירות של אמנות צרופה.